

VLAHOV DRAŽEN

DOKUMENTI ZA POVIJEST PARTIZANSKOG ŠKOLSTVA U ISTRI

I

Nakon kapitulacije Italije i pojavom općenarodnog ustanka u rujnu 1943. godine u Istri je de facto prestao postojati stari fašistički sistem vlasti. Vlast su preuzeli NOO-i. Okružni NOO za Istru 13. rujna 1943. godine donio je odluku o izdvajanju Istre iz sastava Italije i o njenom sjedinjenju s Hrvatskom. Time su stvoreni preduvjeti za brže i svestranije povezivanje NOP-a u Istri s NOB-om u Hrvatskoj, a preko nje i s ostalim dijelovima Jugoslavije. Tako je stvorena i realna mogućnost za pripremu i obnovu hrvatskog školstva u Istri, jer je ono u prethodnom 25-godišnjem razdoblju talijanske vladavine bilo najprije sistematski potiskivano, a zatim i potpuno zabranjeno.

U prilogu donosimo izbor dokumenata koji nam govore o naporima aktivista NOP-a da ta obnova bude što brža, uspješnija, potpunija i djelotvornija. Da bi postignute rezultate mogli što pravilnije vrednovati, a dokumente lakše razumjeti, treba imati na umu da se razvoj partizanskog školstva u Istri odvijao u uvjetima koji su bili teži i složeniji od onih u ostalim dijelovima Hrvatske, odnosno Jugoslavije.¹ Zbog toga želimo ukazati na bitne faktore koji su određivali pravce i tempo njegova razvoja, a to su: stanje školstva u razdoblju koje je prethodilo općenarodnom ustanku, razvoj NOP-a, odnosno organizacije NOO-a u Istri u periodu 1943—1945, te utjecaj koji je na razvoj partizanskog školstva imao ZAVNOH preko svog prosvjetnog odjela.

¹ O tome vidi: Istra i Slovensko primorje. Borba za slobodu kroz vjekove, Beograd 1952; Priključenje Istre Federativnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, 1943—1968. Rijeka 1968; Vinko Antić, Karakteristični momenti narodnooslobodilačke borbe u Istri. Historijski zbornik 1—4, 1954; Dragovan Šepić, Saveznici, narodnooslobodilačka borba i pitanje jugoslavensko-talijanske granice. Pazinski memorijal 3, Pazin 1972.

Nakon raspada austro-ugarske fronte na Fijavi listopada 1918. godine, kada je Italija zauzela Istru, započeo je period sistematskog ukidanja hrvatskog školstva u Istri.

Talijanske okupacione vlasti odmah su započele s raspirivanjem nacionalne netrpeljivosti, podgrijavajući talijanski nacionalizam želeći provesti već ranije pripremljenu »asimilaciju Slavena u Istri« progoneći sve one koji bi se pokušali suprostaviti, bez obzira na nacionalnu pripadnost, a služili su se pri tom metodama koje se ni po čemu nisu razlikovale od onih koje je nešto kasnije, s još jačim intenzitetom i dosljednošću primjenjivao uspostavljeni fašistički režim.²

Prema »planu 'neophodnih i hitnih mjera' trebalo je preseliti u unutrašnjost države 'slavenske' profesore i činovnike, zamijeniti franjevce u pazinskom i koparskom samostanu (...), zabraniti porečko-puljskom biskupu da u svoju dijecezu dovodi svećenike koji 'ne ulijevaju dovoljno povjerenja da su prijatelji Italije'... te progoniti 'osobe s jugoslavenskim osjećajem koji se bave aktivnom politikom'«. Taj je posao obavljen savjesno i bez odlaganja. Već 27. svibnja 1919. godine zapovjednik Centra za političke informacije u Puli, kapetan Benedetti, izvjestio je Ured za informacije okupiranih krajeva u Trstu: »Mnogo je učinjeno za škole, ali ostaje još dosta da se uradi. Od 36 postojećih hrvatskih škola na Kotaru samo 4 rade na hrvatskom jeziku, ostale su zatvorene ili su otvorene na talijanskom jeziku. Da bi ih se potpuno sredilo, treba zaposliti još pedesetak učitelja, a to ne može učiniti Komanda mjesta, jer nema sredstava za tu namjenu.« (Per le scuole è stato fatto molto e ne rimane ancora da fare. Delle 36 scuole croate esistenti nel Distretto solo 4 funzionano in lingua croata, le altre parte aperte in lingua italiana e parte sono chiuse. Per poterle mettere completamente a posto occorre assumere in servizio ancora una cinquantina d'insegnanti, che il Comando della Piazza non può assumere non avendo fondi disponibili per tale scopo.)³ Do kraja godine istu sudbinu doživjelo je 109 hrvatskih osnovnih škola i sve srednje škole izuzevši Učiteljsku školu u Kastvu.⁵

Prihvatanjem tzv. »Gentileove reforme« 1923. godine i uvođenjem talijanskog jezika u nastavu od prvog razreda, započeo je proces talijanizacije školstva, koji je u potpunosti proveden do šk. god. 1928—1929.

U međuvremenu zakonskom odredbom broj 1796 od 10. siječnja 1925. godine u sudskim uredima smio se upotrebljavati jedino talijanski jezik.⁶ Kraljevskim dekretom od 7. travnja 1927. na području Julijske krajine stupila je na snagu i zakonska odredba iz 1926. godine o talijanizaciji svih

² Danilo Klen, Talijanska vojna obavještajna služba u bivšoj Julijskoj krajini 1919. godine. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu br. XXI/1977, i br. XXII/1978.

³ Miroslav Bertoša, Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre. Istarski mozaik 3, Pula 1972.

⁴ Danilo Klen, n. dj., Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu br. XXII, str. 103.

⁵ Tone Crnobori, Fašizacija i militarizacija školstva u Istri između dva svjetska rata. Pazinski memorijal 9, Pazin 1979.

⁶ Milivoj Korlević, Uprava i sudstvo u Istri od 1918. do 1945. Vjesnik državnog arhiva u Rijeci sv. II, Rijeka 1954, str. 63.

prezimana.⁷ Ako tome dodamo da su talijanske vojne vlasti, pripremajući se za okupaciju tih krajeva, još prije 1918. godine izdale priručnik o talijanskim nazivima mjesta,⁸ a objelodanile ga uskoro nakon sklopljenog primirja, onda je jasno da je krajem dvadesetih godina na području Istre hrvatski jezik prestao postojati za službene fašističke vlasti. Potisnut iz škola i javnih ustanova, nastavio je živjeti i njegovao se jedino uz domaće ognjište. Hrvatska omladina u Istri, lišena škola na svom materinjem jeziku, bila je primorana da se obrazuje u talijanskim školama na talijanskom jeziku. Podrijetlom uglavnom iz seoskih i radničkih porodica, nije mogla plaćati visoke takse potrebne za nastavak obrazovanja u srednjim i višim školama, pa je njeno obrazovanje, uglavnom završavalo s osnovnom školom. O tome nedvosmisleno govori činjenica što je od ukupno 4.611 učenika srednjih škola školske godine 1936/37. samo njih 114 bilo hrvatske nacionalnosti.⁹ U takvoj situaciji pitanje obnove hrvatskog školstva dobiva duboki klasni i nacionalni karakter.

2

Na plenarnoj sjednici Okružnog NOO-a za Istru, održanoj 26. rujna 1943. godine u Pazinu, udareni su temelji cjelokupnoj organizaciji sistema narodne vlasti u Istri za period od 1943. do 1945. godine. Okružni NOO je preimenovan u Pokrajinski NOO. Odlučeno je da se Pokrajina podijeli na pet okruga i da se odmah pristupi formiranju okružnih NOO-a. Listopadska njemačka ofenziva privremeno je usporila posao na njihovom konstituiranju. Do kraja 1943. godine formiran je samo Okružni NOO za Buzet.¹⁰ U siječnju 1944. godine osnovan je Okružni NOO za Pulu,¹¹ a sredinom ožujka iste godine i Okružni NOO za Pazin.¹² U međuvremenu, na sjednici Pokrajinskog NOO-a, 23. siječnja 1944. odbor je preimenovan u Oblasni NOO za Istru. S obzirom da je krajem 1943. godine formiran jedinstveni Oblasni komitet Komunističke partije Hrvatske za Istru i Hrvatsko primorje,¹³ a shodno prihvaćenom stavu da se ostale antifašističke organizacije trebaju »rasporediti (...) teritorijalno uporedo s organizacijom Partije«,¹⁴ dio političkog rukovodstva zastupalo je mišljenje o potrebi uključivanja okruga Hrvatskog primorja u sastav oblasti Istre. To je izazvalo otpor jednog dijela članova Oblasnog NOO. Premda ideja o takvoj organizaciji oblasti nije provedena u djelo, ipak je, nema sumnje, ostavila trag u razvoju vlasti, a premda tome i u prosvjetnoj službi u Istri.

Definitivno napuštanje ideje o uključivanju Hrvatskog primorja u sastav Oblasti Istre, koje se odigralo negdje u svibnju 1944. godine, vjero-

⁷ Isto, str. 64.

⁸ Danilo Klen, n. dj. str. 146 i Milivoj Korlević, n. dj. 64.

⁹ Tone Crnobori, n. dj. str. 227.

¹⁰ Dražen Vlahov, Okružni NOO za Buzet. Buzetski zbornik 2, Pula 1976.

¹¹ Herman Buršić, Razvoj narodne vlasti u južnoj Istri od 1944—1945, Pazinski memorijal 6, Pazin 1977.

¹² Dražen Vlahov, Okružni NOO za Pazin. Pazinski memorijal 6, Pazin 1977.

¹³ Mario Mikolić, Istra 1943. godine. Časopis za savremenu historiju V, 3, Zagreb 1973.

¹⁴ Dražen Vlahov, Tri izvještaja iz Istre. Jesen 1943. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu sv. XX, Rijeka 1977. str. 41.

jatno u vrijeme trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, ubrzalo je donošenje odluke o formiranju okruga Rijeka.¹⁵ U jesen 1943. godine ukinuti su okruzi Buzet i Pazin, a osnovan novi Okrug Poreč. U vezi s tim promjenama izvršeno je i razgraničenje među okruzima. Takva organizacija vlasti ostala je do kraja rata, tj. do 1945. godine.

U tim organizacionim formama razvijala se i prosvjetna služba u Istri, kao jedna od bitnih funkcija nove narodnooslobodilačke vlasti.

3

Zbog dugogodišnje zabrane upotrebe hrvatskog jezika, progona hrvatske inteligencije, politike odnarođivanja i svega onoga što ju je pratilo, pitanje ponovnog uspostavljanja hrvatskog školstva u Istri postaje izuzetno značajno i prvorazredno političko pitanje. Zato ne iznenađuje činjenica što mu je već na historijskoj sjednici Pokrajinskog NOO-a za Istru 26. rujna 1943. godine posvećena posebna pažnja. U zaključcima s te sjednice zahtjeva se otvaranje hrvatskih škola »u najskorije vrijeme«,¹⁶ ali se istodobno talijanskoj manjini garantiraju »sva nacionalna prava (sloboda jezika, škole, štampe i sloboda kulturnog razvića)«,¹⁷ dakle, svega onoga što je hrvatskom stanovništvu Istre u prethodnom razdoblju bilo osporavano i zabranjivano.

Jakov Blažević, delegat CK KPH i ZAVNOH-a, koji je ne samo prisustvovao, već i aktivno sudjelovao u pripremama i radu sjednice Pokrajinskog NOO-a, u izvještaju upućenom ZAVNOH-u i CK KPH od 28. rujna 1943. godine posebno ukazuje na zaključak »da se otvore sve škole i da sva djeca idu u školu. S toga je potrebno da prosvjetni odjel ZAVNOH-a odmah pristupi tom poslu, jer je pitanje osnovnih škola u Istri neobično važno političko pitanje, obzirom na to, da su fašisti kroz 25 godina preko osnovnih škola vršili potalijančivanje Hrvata Istre«. ¹⁸ Koliko mu se to pitanje učinilo značajnim, pokazuje i činjenica da je pred kraj izvještaja ponovno upozorio »da je najhitnije potrebno prići organizaciji hrvatskog školstva u Istri«¹⁹ i ukazuje da je u Istri »nedostatak učitelja koji znadu hrvatski jezik, dok u Hrv. Primorju ima mnogo omladine sa par razreda gimnazije ili činovnika odanih borbi koji bi mogli da uspješno vrše učiteljske dužnosti u Istri«²⁰ pa Prosvjetni odjel ZAVNOH-a treba da »što više učitelja, što prije pošalje u Istru«. ²¹

Odluka Pokrajinskog NOO-a o potrebi hitnog otvaranja hrvatskih škola u Istri i obrazloženje koje je u ZAVNOH-u iznio delegat Jakov Blažević (koji je boraveći na terenu Istru imao priliku da se osobno uvjeri u njenu opravdanost i osjeti snagu koja se u njoj krila za daljnji razvoj NOB-a u

¹⁵ Anton Giron, Dva zapisnika okružnog NOO-a za Rijeku sredinom 1944. godine. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu sv. XXI, Rijeka 1977.

¹⁶ Priključenje... n. dj., str. 194.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Dražen Vlahov, Izvještaj Jakova Blaževića delegata ZAVNOH-a i CK KPH iz Hrvatskog primorja i Istre u jesen 1943. godine. Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu sv. XXI, Rijeka 1977, str. 57.

¹⁹ Isto, str. 59.

²⁰ Isto, str. 57.

²¹ Isto.

Istri), poslužili su ZAVNOH-u kao polazno stajalište u određivanju prosvjetne politike prema Istri u narednom periodu.

4

U razvoju prosvjetne službe u Hrvatskoj za vrijeme NOB-e moguće je uočiti nekoliko osnovnih razvojnih etapa. U početku inicijativu za osnivanje službe daju antifašističke organizacije. Organiziraju se kulturno-propagandne priredbe, radi se na širenju istine o NOP-u, podizanju općeg kulturnog nivoa stanovništva, i izgradnji ideoloških stavova o neophodnosti povezivanja borbe za oslobođenje zemlje s borbom za socijalne promjene. Karakteristična su i raznolika organizaciona rješenja. U cilju da se pokret idejno, odgojno, obrazovno i organizaciono uskladi, Inicijativni odbor ZAVNOH-a izradio je upute za razvitak kulturno-prosvjetnog rada na oslobođenoj teritoriji Hrvatske, koje je u svibnju 1943. godine dostavio NOO-ima za Liku, Kordun, Baniju, Hrvatsko primorje, Dalmaciju, Žumberak, Srijem i Slavoniju, uz zahtjev da ih dobro prouče i postupe u skladu s njima. U uputama se zahtijeva da »svaki NOO (mjesni, seoski, općinski, kotarski i okružni) treba da obrazuje svoj kulturno-prosvjetni odbor (KPO)« koji će sačinjavati »jedan član kao pročelnik, jedan predstavnik AFŽ-a i USAOH-a, te jedno stručno lice (...) odano narodno-oslobodilačkoj borbi«. ²²

Kulturno-prosvjetni odbori predstavljali su značajnu etapu u razvoju organizacije prosvjetne službe u Hrvatskoj. Oni su bili »prelazni oblik rukovodstva prosvjetne organizacije od njezina nižeg oblika«, ²³ ka višem obliku u kojem su NOO-i trebali preuzeti potpuno rukovodstvo prosvjetne službe. Poslije drugog zasjedanja ZAVNOH-a obavljene su pripreme koje su stvorile preduvjete za daljnji razvoj prosvjetne službe u okviru NOO-a. Izrađene su Upute za organizaciju prosvjetnog rada, koje je početkom 1944. godine Prosvjetni odjel ZAVNOH-a dostavio svim NOO-ima na »oslobođenom i privremeno neoslobođenom teritoriju«. ²⁴ Prema tim Uputama cjelokupnu brigu oko prosvjete preuzeli su NOO-i koji su u tu svrhu organizirali prosvjetne odjele »kao posebne organizacije unutar NOO-a«. ²⁵

Uputstva i kasnije direktive zasnovane na njima utvrdile su osnovne principe na kojima se organizirao cjelokupni prosvjetni rad u toku rata i poslužili su kao osnova za izgradnju prosvjetne službe nakon oslobođenja.

5

Razvoj prosvjetne službe na području Istre u toku NOB-e, premda se odvijao u specifičnim uvjetima, koji su bili složeniji, i po mnogo čemu se

²² ZAVNOH, zbornik dokumenata 1943. knj. I, str. 136, dok. 58.

²³ Mihailo Ogrizović, Školstvo i odgoj mlade generacije u Hrvatskoj za vreme narodnooslobodilačke borbe (od I do III zasjedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske). Istorija radničkog pokreta, Zbornik radova 3, str. 268.

²⁴ ZAVNOH, zbornik dokumenata 1944, knj. II, Zagreb 1970. str. 42, dokument br. 9.

²⁵ Isto.

razlikovali od onih u drugim krajevima Hrvatske, ipak, u osnovnim crtama pokazuje slične tendencije i karakteristične faze razvoja. To je i sasvim razumljivo, jer su i opći uvjeti u kojima su se razvijali — borba za nacionalno i socijalno oslobođenje, bili isti i jer su u svojoj svojoj različitosti bili sastavni dio jedinstvenog procesa — socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Iako se u razvoju prosvjete u Istri uočavaju slične etape kao i u ostalim krajevima Hrvatske, ipak se one ni vremenski, ni organizaciono u potpunosti ne podudaraju. U odnosu na njih pokazuju određena odstupanja i zaostajanja. To je u kasnijoj fazi razvoja omogućilo prosvjetnim radnicima u Istri da koriste stečena iskustva u razvoju prosvjetne službe na oslobođenom području Hrvatske i da ih primijene u specifičnim istarskim prilikama.

Vrijeme od općenarodnog ustanka, rujna 1943. godine, do organiziranja prve okružne prosvjetne konferencije za okrug Buzet, veljače 1944. godine, predstavlja period u kojem i pored saznanja da »je pitanje osnovnih škola u Istri neobično važno političko pitanje«,²⁶ inicijativu na organizaciji školstva imaju pretežno antifašističke organizacije. Iz tog perioda sačuvano je relativno malo dokumenata iz kojih tek ponešto možemo saznati o pokušajima da se oživi školstvo u Istri. Nastali su, uglavnom, radom Pokrajinskog, odnosno Oblasnog NOO za Istru, Partijskog rukovodstva za Istru, te aktivista NOP-a i pretežno su objavljeni.

Od okružne prosvjetne konferencije započinje razdoblje u kojem se djelatnost škola čvršće povezuje uz narodnooslobodilačke odbore, vrijeme u kojem se onemogućava djelatnost škola mimo znanja NOO-a. To je etapa u kojoj se stvaraju kadrovski i materijalni preduvjeti za organizaciju prosvjetnih odjela u okviru NOO-a. Iz tog perioda sačuvano je nešto više dokumenata koji nam daju daleko bolji uvid u razvoj prosvjetne službe u Istri. U prilogu objavljujemo one koji su, prema našoj ocjeni, vredniji i koji pružaju cjelovitiji uvid u probleme školstva u Istri u to vrijeme.

Krajem svibnja i početkom lipnja 1944, kada je konačno konstituiran Oblasni prosvjetni odjel »kao posebna organizacija unutar NOO-a« i kada se organizaciono učvršćuju okružni prosvjetni odjeli, započinje nova etapa u razvoju prosvjetne službe u Istri. U njoj su postignuti vrlo značajni rezultati i stvoreni solidni temelji, koji su i nakon krize u kojoj je NOP u Istri zapao krajem 1944. i početkom 1945. godine, pružali solidnu osnovu za uspješnu organizaciju prosvjetne službe nakon oslobođenja. Iz tog perioda sačuvano je dosta dokumenata, pa je razumljivo da najveći broj priloženih potječe upravo iz tog vremena.

Prilikom redigiranja u cjelini je poštivan tekst dokumenata. Neznatne ispravke izvršene su samo tamo gdje se sa sigurnošću moglo zaključiti da su nastale prilikom prepisivanja. Tamo gdje su u samom tekstu vršene ispravke iste su naznačene u bilješci iza dokumenta. Skraćenice su uglavnom ostale iste, s manjim iznimkama koje su urađene radi lakšeg čitanja teksta. U takvim slučajevima dopunjeni tekst nalazi se u uglatoj zagradi. Osnovni podaci o dokumentu naznačeni su, također, u bilješci ispod teksta.

²⁶ Dražen Vlahov, Izvještaj Jakova Blaževića, n. dj., str.

II

[1]
ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE
NARODNOG OSLOBOĐENJA HRVATSKE
Prosvjetni odio

Dne 28. I. 1944.

Oblasnom NOO-u: I s t r a²⁷

Upućujemo Vam drugove HOST Antuna, učitelja i Vazmoslava GRŽALJU, omladinca na prosvjetni rad u Istri.

Drug Antun Host, kao učitelj, imenuje se prosvjetnim referentom okrug u kom će djelovati. Za svoj rad odgovoran je neposredno prosvjetnom povjereniku a preko njega cijelom NOO-u. On je prema tome dobio upute za rad, pa će Vas o tome izvijestiti.

Pred mjesec dana vratio se je od Vas drug Martin²⁸ i izvjestio nas, da je za sada moguć prosvjetni rad jedino putem pionirskih organizacija, koje upravo dopunjuju rad škola. Prema tome organizacija prosvjetnog rada na privremeno neoslobođenom teritoriju kod Vas treba da se provodi pomoću pionirskih organizacija, analfabetskih tečajeva, prosvjetnih predavanja i štampe. U tome tražite izdašnu pomoć antifašističkih organizacija.

Pionirska organizacija treba da pokraj onoga rada koji provodi s djecom kao pionirima, uvede sistematsko učenje pismenosti, narodne povijesti i geografije. Analfabetski tečajevi, pionirske organizacije i prosvjetna predavanja pomoći će da učvrstimo i naš politički uticaj, da onemogućimo djelovanje fašističkih škola (bile one organizirane po Nijemcima, Talijanima ili ustašama) i tako da razbijemo svako uporište okupatorovo.

Važno je osim toga da mi svoje djelovanje prenesemo i na tamošnje nastavnike, da ih privučemo našem pokretu i da ih pod našim rukovodstvom uposlamo u tom kraju.

Jasno je, da su NOO-i organizatori svega rada, pa i prosvjetnoga, te su prema tome oni i odgovorni. Prosvjetni povjerenik (član NOO-a zadužen za prosvjetu) treba dakle nastojati:

- a) da po mjestima organizira analfabetske tečajeve
- b) da pomogne organizaciju pionira tako, da se u svakom selu održavaju sedmično 2—3 sastanka s djecom, na kojima će se, pored ostaloga, učiti osnove pismenosti, nacionalne historije i geografije

²⁷ Historijski arhiv Pazin (u daljnjem tekstu HAP), Oblasni NOO za Istru, prosvjetni odjel, br. 4, strojopis 1 list, original, pečat, potpis. Dokument je objavio Božo Jakovljević u brošuri »Prvi partizanski učiteljski tečaj u Istri, Rijeka 1979, str. 39—40, bez navoda signature i dijela teksta: »Za Prosvjetni odio: Babić«. Ovdje ga objavljujemo kao prvog u nizu dokumenata značajnih za povijest školstva u Istri u toku NOB-e, iz razloga što je dolazak A. Hosta u Istru označio početak planskog i stručnog rada na organizaciji prosvjetne djelatnosti pod neposrednim rukovodstvom Oblasnog NOO, želeći i na taj način ukazati na pomoć koju je ZAVNOH pružio razvoju prosvjetne službe u Istri.

²⁸ Martin Puštek, član prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. Boravio je u Istri u prosincu 1943. godine.

- c) da nastavnike privuče NOP-u
- d) da prikupi sve podatke, koji su potrebni za otvaranje škola; kako bi u času oslobođenja mogli odmah pristupiti tome radu.

O svemu tome područni NOO-i treba da šalju redovne izvještaje višim NOO-ima, a ovi ZAVNOH-u.

Osim toga treba održavati konferencije:

- a) prosvjetnih povjerenika i referenata
- b) svih prosvjetnih radnika.

Prosvjetna djelatnost treba da oživi u svakom mjestu i ne smije se dogoditi da bilo koje područje ostane za duže vremena izvan uticaja naše prosvjetne djelatnosti.

O razmještaju poslanih drugova kao i o njihovom radu molimo da nas redovno izvještavate, a mi ćemo sa svoje strane nastojati, da Vam u što kraćem vremenu pošaljemo još nekoliko ljudi za prosvjetni rad.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

M. P.²⁹

Za Prosvjetni odio:
Babić³⁰

[2]

Oblasni Narodno oslobodilački odbor³¹
za Istru
Prosvjetni odjel
Br. 5/44
14 veljače 1944

Drugarskom
Kotarskom; N.O.O.³²
Prosvjetni odjel

Dragi drugovi,

Dana 22 veljače održat će se okružna konferencija po pitanju prosvjetno kulturnog rada u Okrugu Buzet.

Pozivate se da toga dana svakako prisustvuje toj konferenciji pročelnik za prosvjetni rad iz Vašeg odbora — ili u koliko nemate pročelnika delegirajte bezuvjetno jednog drugu iz odbora za konferenciju (u prvom redu pročelnika Prop-odjela.).

Konferencija će započeti u devet sati ujutro, negdje u obližnjem selu do punkta broj 03 (tri) kamo će Vas uputiti komandir punkta.

²⁹ Pečat okruglog oblika s natpisom »zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske«.

³⁰ Paraf, Babić (Vlatka), tinta.

³¹ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (u daljnjem tekstu AIHRPH), Oblasni NOO za Istru, prosvjetni odjel (u daljnjem tekstu PO), 1944. II 14. strojopis, 2 lista. I ovaj dokument je djelomično objavio Božo Jakovljević u citiranoj brošuri »Prvi partizanski učiteljski tečaj u Istri« (vidi bilješku 1 uz dok. br. 1). Autor je izgleda imao samo prvu stranicu dokumenta. Ovdje ga objavljujemo u cjelini.

³² Poziv je dostavljen svim kotarskim NOO-ima Okruga Buzet.

Drugovi iz Kastva, Lovrana i Krasa, a **naročito iz Kastva i Lovrana, neka točno ispitaju kada trebaju krenuti na put.**³³

Prisustvovanje konferenciji je ne samo vrlo potrebno — **nego i obavezno!**³⁴

Nijedan kraj naše zemlje ne zahtjeva toliku hitnost u prosvjetnom radu kao Istra.

Fašizam je kroz dva i pol decenija hrvatski narod Istre otrgnuo od hrvatske knjige i proganjao hrvatski jezik provodeći ogavnu politiku odnarođivanja, u kojoj je narodu ostao dijalekat, ljubomorno čuvan oko kućnog ognjišta kao neugasivi plamen jakog i nepokorenog nacionalnog duha. Pred nama se pružaju na riješavanje teški problemi jer je narod ostao bez narodnih učitelja a terorističkom fašističkom politikom — otvaranjem jedino talijanskih škola generacija za generacijom ostala je bez poznavanja hrvatskog jezika.

Pred nas se nameće pitanje otvaranja tečaja za upoznavanje hrvatskog jezika, upoznavanje naše zemlje, pisma i uopće pitanje prosvjetnog podizanja naroda.

Fašizam je vodio smišljenu akciju na zaostalosti ne samo slavenskog življa nego uopće čitavog naroda, radeć na kulturnoj zaostalosti širokih masa, sa prozirnom politikom iskorištavanja rada i plodova širokih masa, a pogotovo slavenskih.

Na sastanak treba drugovi da donesu točne i iscrpne izvještaje:

1: O kulturno prosvjetnom stanju kotara

2: Pregled rada po kulturno prosvjetnom sektoru (da li su u kotaru otvorene škole ili tečajevi za upoznavanje hrvatskog jezika, u kojem selu, koliko djece polazi tečaj ili školu, tko predaje itd.)

3: Podatke o kulturno prosvjetnim radnicima u kotaru, o učiteljima ili studentima koji žive u kotaru, te o omladini (sa srednjom školom ili 6 razr. osnovne škole) koja bi odgovarala za tečajeve za narodne učitelje.

4: Rad neprijatelja na terenu kotara u kulturno prosvjetnom smislu (da li su otvorene škole po neprijatelju, gdje, koliko djaka polazi školu, tko drži nastavu itd.)

Dnevni red konferencije bit će:

1: Politička situacija,

2: Izvještaj pročelnika prosvjetnih odjela pojedinih kotara,

3: Diskusija po izvještajima i smjernice rada.

4: Razno.

Pozivamo Vas još jednom da sastanku bezuvjetno sa iscrpnim referatima, prisustvujete.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Drugarski pozdrav:

³³ Podvučeno u originalu.

³⁴ Isto.

[3]

Drugarice Vlatka!³⁵

Konačno stigao sam sa malim Vazmom³⁶ u našu milu, dragu i lijepu Istru. Prva mi je dužnost da ti se javim, a ujedno i zahvalim, što si me poslala u Istru, jer ovdje su potrebni svi radnici, a pogotovo prosvjetni. Čim sam stigao ovamo, dočekao me vrlo zadovoljno drug Vlado H.,³⁷ jer smatra, a ja sam mu i rekao, da iza nas dolazi još prosvjetnih radnika.

O samoj organizaciji šk. još za sada nebi imao ništa pisati, jer nema tko raditi. U nekim mjestima su sami seljaci između sebe izabrali pismenije ljude i otvorili škole po selima. Nastoj svim snagama pokupiti što više učitelja **čakavaca**,³⁸ jer su takvi najbliži ovom narodu. Ovdje po čitavim kotarevima ne može se naći jednoga »pismenoga« druga. (Prošli su samo talijanske škole.) Ako ne dobijemo prosvjetnih radnika, naš će rad biti vrlo mizeran, a to je velika šteta, jer izgubljeno vrijeme neće se vratiti.

Narod Istre privržen je i dušom i tijelom našoj N.O.B. Susreće nas cijelim putem raširenih ruku i čovjek upravo osjeća toplinu, s kojom se susreću sa svakim drugom. Dakle, teren je vrlo povoljan i svaki je propust narodni grijeh. U južnoj Istri prilike su nepovoljnije. Osim toga treba požuriti sa Bukvarom, jer je potreba, a i potražnja za hrvatskim knjigama velika. Putem me čak narod pitao za hrvatske knjige, kojih ima u Trstu, a ne zna jadan, da su to otrovne fašističke knjige.³⁹ Za 22. o. mj. sazvali smo konferenciju kotarskih povjerenika i referenata, pa ćemo tu dobiti jasniju sliku prosvjetnih prilika i onda poslati opširniji izvještaj o pravom stanju u ovom Okrugu.⁴⁰

Naš put do Istre bio je vrlo težak i naporan. Gotovo cijelim putem pratio nas je snijeg, te smo na mjestima gazili preko pasa. Već sam mislio, da ću maloga Vazmića izgubiti, jer mi je jedne noći u snijegu sustao. U kastavštini zadržali smo se tri dana, jer sam tu doživio pravo iznenađenje. Naime našao sam svoju kompletnu familiju, koja je došla dan prije mene. Sada sam barem s te strane miran.

Prosvjetne prilike u kastavštini su vrlo šarene. Škole su sve radile i to: Učiteljska, građanska, muška stručna i ženska stručna, te pučka kao vježbaonica pri učiteljskoj školi. Učiteljska škola sa vježbaonicom pod ravnateljstvom prof. Rubeše Ante, a građanska i obe stručne pod ravnateljstvom njegove drugarice Rubeša Marice.⁴¹ Nastavno osoblje je učiteljstvo pučkih škola. Osim toga otvorene su sve pučke škole sa stručnim učiteljima. Sve je ove škole otvorilo i nastavnike postavilo Povjerenstvo za Sušak i Krk, tj.

³⁵ Arhiv Hrvatske (u daljnjem tekstu AH), ZAVNOH, prosvjetni odjel (u daljnjem tekstu PO), signatura 7.780, rukopis 2 lista; Vlatka Babić, pročelnik prosvjetnog odjela ZAVNOH-a.

³⁶ Vazmoslav Gržalja, omladinac iz Sušaka.

³⁷ Vlado Hreljanović.

³⁸ Podvučeno u originalu.

³⁹ Riječ je o knjigama na hrvatskom jeziku koje su tiskane u Trstu po odobrenju njemačkih okupacionih vlasti.

⁴⁰ Radi se o prvoj okružnoj prosvjetnoj konferenciji za okrug Buzet. Vidi dok. br. 5.

⁴¹ Vidi dokument broj 5.

ustaše. Oblasni je baš u to vrijeme dao nalog da se sve te škole zatvore. Toliko u kratko o kastavštini.⁴²

Završavam ovo prvo pismo iz Istre sa zamolbom, da nam što prije pošaljete što veći broj prosvjetnih radnika. Okružni za Hrvatsko primorje dosta ima omladinaca — srednjoškolaca, a Veli Jože sa Franinom i Jurinom očekuju ih raširenih ruku i otvorena srca.—

S. F. — S. N.

Istra,
14. veljače 1944.

Drugarski pozdrav
Host⁴³

[4]

Oblasni Narodno oslobodilački odbor za Istru
Prosvjetni odjel⁴⁴

Nijednom kraju naše zemlje nije potrebna pomoć u prosvjetnom pogledu kao upravo Istri. Hrvatski narod u Istri ne poznaje dovoljno svoj materinji jezik. Dijalekat kojim istarski narod govori ne omogućuje mu da potpuno razumije hrvatski jezik. Taj dijalekat je čudna miješavina hrvatsko-talijanskog jezika.

Uvjerili smo se koliko nam poteškoća zadaje nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, jer i naša štampa, i riječ nisu potpuno shvaćene uslijed čega su i rezultati i uspjesi na dizanju borbenosti, političke svijesti, organizacije itd. slabiji.

Zadržat ću se u ovom kratkom osvrtu na kulturno prosvjetni rad samo na problemu upoznavanja hrvatskog jezika i prosvjete hrvatskog naroda Istre, jer za talijansku manjinu taj problem ne postoji u takvom opsegu.

Tko govori u Istri hrvatskim dijalektom? Selo! A to je selo sistematskom protunarodnom propagandom fašizma odnarođivano, kulturno i prosvjetno namjerno zapostavljano, jer se je fašizam držao svog osnovnog principa u pogledu širokih narodnih masa uopće a Slavena napose: onemogućiti razvoj misli i duha, kao opasne pokretače rasuđivanja i borbenosti. Stari je to princip da je to lakše vladati i iskorištavati narodne mase, što je niži prosvjetni i kulturni nivo naroda. Poznato mi je da je u mjesecu prosincu boravio u Istri po prosvjetnom pitanju jedan drug — mislim iz Prosvjetnog odjela Zavnoha.⁴⁵ Na prvom zboru koji je održan u Istri 19 prosinca, obratio se na sakupljeni narod da šalju sinove i kćeri (sa 5 do 6 r. osnovne škole) na kurseve za narodne učitelje. On se je vratio potom ZAVNOH-u. Međutim ništa mi više dalje nismo čuli.

⁴² Ante Rubeša je o svom radu na Kastavštini dostavio izvještaj ZAVNOH-u (Vlatki Babić) 13. veljače 1944. Izvještaj se čuva u AH PO sig. 7.780.

⁴³ Paraf Host (Anton), tinta.

⁴⁴ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (u daljnjem tekstu AIHRPH), ZAVNOH Oblasni NOO za Istru 1944. II 16. Dokument se nalazi u sastavu referata propodjela Oblasnog NOO za Istru (od konstituiranja 23. siječnja do 16. veljače 1944) gdje je greškom razvrstan. U HAP nalazi se fotokopija dokumenta.

⁴⁵ U prosincu 1944. godine u Istri je boravio Martin Puštek, član prosvjetnog odjela ZAVNOH-a.

29. siječnja pisao sam opširno pismo pročelniku prosvjetnog odjela ZAVNOH-a, o kulturno prosvjetnim prilikama u Istri i tražio da se ovamo hitno pošalje potreban broj sposobnih prosvjetnih radnika da nam pomognu u radu.

Prosvjetni rad u Istri konačno će se pokrenuti sa mrtve točke. 14. veljače sastao sam se sa drugom Antunom Host, učiteljem iz Kastva, koji je do sada vodio prosvjetnu referadu za kordunski kotar a upućen je po Zavnohu, Prosvjetno odjeljenje, kao prosvjetni referent jednom okrugu Istre. U sporazumu sa drugom tajnikom⁴⁶ odredio sam druga kao prosvjetnog referenta okruga Buzet.

Prosvjetni odio Zavnoha u pismu od 28. siječnja piše da prema izvještajima koje je primio, u Istri je za sada moguć prosvjetni rad jedino putem pionirskih organizacija, koje dopunjuju rad škole, analfabetskih tečajeva, prosvjetnih predavanja i štampe. Ali ova se uputstva temelje uglavnom na izvještaju druga koji je boravio u prosincu u Istri. Mi se danas ne možemo držati samo na analfabetskim tečajevima i pionirskim organizacijama, nego na širokom prosvjetnom radu, otvarajući istovremeno i škole, kao i kurseve za narodne učitelje. Nemam još uputa o organizaciji prosvjetnih odjela i njihovog rada no s obzirom na konkretno stanje Istre smatram da bi se prosvjetni rad za sada upravo:

1. na analfabetske tečajeve, na kojima bi polaznici dobili osnovno znanje pismenosti, računstva i političke izgradnje,

2. pionirske organizacije u onim mjestima gdje se osjeća još djelovanje i kretanje neprijatelja (povremeno)

3. na osnovne škole (sa minimalnim programom nastave) kao opće obrazovne i koje imaju djeci dati opće naobrazovanje,

4. na kurseve za narodne učitelje sa svrhom da u Istri stvorimo što prije osnovni i najnužniji kadar narodnih učitelja.

Da bi dobili bar približnu sliku o raznim pitanjima važnim za planski rad na prosvjetnom polju pisao sam 29. siječnja svim kotarevima da nas obavjeste u kojim selima (općinama) postoji osnovna škola, za koja je sela škola predviđena, da li je zgrada privatna ili općinska, u kakvom je stanju i koliko je djece polazilo školu (talijansku manjinu posebno označiti).⁴⁷ Na ove podatke — koji su nam inače jako potrebni da prosudimo mogućnost i potrebu rada u pojedinim kotarevima, a i da dobijemo pregled nad brojem škola i školske djece, nisam još dobio odgovora.

Po nekim selima u buzetskom okrugu, seljaci su otvorili tečajeve za upoznavanje hrvatskog jezika, Narod nas ne čeka. Eto, on se i sam pomaže kako zna. Tako u selima Brgudac, Račja Vas, Brest, Prapoče, Račica, Cunj itd. A vjerojatno i u drugim dijelovima Istre postoje slični tečajevi — ali mi nije potanje poznato.

Dolaskom druga Antuna Host, dosadašnjeg prosvjetnog referenta u kotaru Slunj, pristupili smo planskom radu na podizanju prosvjete.

Zamišljam da bi prosvjetni radnici koji će još doći u Istru ostali stanovito vrijeme na radu u okrugu buzetskom da bi tu upoznali njihovu sposobnost a i oni da upoznaju s jedne strane osnovnu pedagošku spremu, a s druge strane sa životom i stanjem naroda u Istri.

⁴⁶ Ante Cerovac, tajnik Oblasnog NOO za Istru.

⁴⁷ Vidi dokument br. 2.

Rad na prosvjetnom dizanju naroda već je počeo. 16. om pozvani su roditelji polaznika škole iz sela Bregi (i susjednih sela) općine Buzet, na sastanak gdje se je raspravilo pitanje otvaranja škole u selu i izabralo prosvjetni seoski odbor. U nedjelju 20.om predviđeno je službeno otvaranje prve hrvatske škole u Istri za sela Bregi i susjedna sela Peničići, Sv. Donat, Cela itd. Nastavu će držati omladinac Vatroslav⁴⁸ Gržalja iz Sušaka, (svršio 6 r. gimnazije) koji je također upućen u Istru po Prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a.

Predlažem drugovi, da se otvori diskusija po prosvjetno-kulturnom radu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Istra, 17. veljače 1944.

Pročelnik:

U Kastvu je po ustaškom prosvjetnom povjerenstvu otvorena Učiteljska škola (I—II i IIIr.) sa vježbaonom — upravitelj Anton Rubeša, zatim Građanska škola, Ženska i muška stručna škola — upraviteljica Marica Rubeša, te ostale osnovne škole. U Učiteljsku školu došao je ovih dana učitelj-ustaša, a izgleda da će doći i za osnovnu školu u Marčelji. Tako se postepeno nastoje uvući uz domaće učitelji i ustaše. Takvim školama treba onemogućiti rad i zbog toga sam pisao pros. odjelu KNOO Kastav.

Za 22. om zakazana je okružna prosvjetna konferencija za bužetski okrug, sa dnevnim redom:

1) Politička situacija

2) Izvještaji pročelnika prosvjetnih odjela pojedinih kotareva (kulturno prosvjetno stanje kotara, rad po kultur-prosvjetnom sektoru, podatci o kulturno prosvjetnim radnicima i neprijateljski rad u smislu kult. prosvjetnom)

3) Diskusija o izvještajima i smjernice za rad.

4) Razno.⁴⁹

[5]

Zapisnik

Prosvjetne konferencije Okružnog N.O.O. za Buzet, dana 22. veljače 1944. god.⁵⁰

Prisutni: Od Oblasnog N.O.O. za Istru: drug Doro⁵¹ Hreljanović

Od Okružnog N.O.O. za Buzet: drug Korenić Anton

: „ Raspor Anton

i prosvjetni referent: „ Host Anton

Prosvjetni povjerenici Kotarskog N.O.O. Buzet: drugarica Zdenka⁵²

„ Lovran: drug Bučić Ludvig

„ Kastav: drug Božić Anton⁵³

„ Motovun: drug Vivoda Slavko

Nije prisutan povjerenik za prosvjetu kotara Kras iz nepoznatih razloga i kotara Buje, koji još nije organiziran.

⁴⁸ Vazmoslav, vidi dokument br. 1.

⁴⁹ Vidi dokument br. 5.

⁵⁰ HAP, Oblasni NOO za Istru broj 15/1944, tri lista 6 str. rukopis, tinta. Sačuvan je i primjerak zapisnika pisan strojem na dva lista (4 stranice) bez potpisa.

⁵¹ Riječ »Doro« dopisana je crnom tintom iznad precrtane riječi »Vlado«.

⁵² Zdenka Greblo.

⁵³ Riječ »Anton« dopisana je crnom tintom.

Dnevni red:

1. Politička situacija
2. Izvještaji i referati kotarskih povjerenika i referenata
3. Diskusija po izvještajima i smjernicama rada
4. Razno.

Ad 1) Konferenciju otvara drug Korenić Anton član ONOO Buzet,⁵⁴ koji odmah predaje riječ drugu Hreljanović Doru,⁵⁵ povjereniku za prosvjetu Oblasnog N.O.O. za Istru.

Drug Hreljanović opširno izlaže političku situaciju u svijetu, u zemlji i na području Istre. Prisutni su ovaj govor druga Hreljanovića pažljivo saslušali.

Ad 2) **Referat povjerenika Kotarskog N.O.O. za Lovran:**

Povjerenik Kot(arskog) N.O.O. Lovran iznosi pregled svoga kotara po općinama:

- a) Općina: **Poljane—Veprinac**, je jedina organizirana u ovom kotaru. Po svim selima ove općine organizirani su seoski N.O.O. i sav je narod organiziran i dobro upućen u narodnu borbu i svugdje saraduje u N.O.P. Po pitanju prosvjete od strane narodno oslobodilačkih odbora⁵⁶ nije učinjeno ništa. U Poljane došle pred par godina nekoje opatice⁵⁷ iz Slovenije. One su u tom mjestu započele sa obučavanjem djece iz hrvatskog jezika, računa i prirodopisa, sve bez predhodnog odobrenja N.O.O. Tu su se pred kratko vrijeme pojavile neke ustaške školske knjige, koje je N.O.O. odmah dao odstraniti. Nije poznato kako su te knjige došle u selo. U ovoj općini prilike su povoljne za razvitak prosvjetnog rada, a narod to i traži.
- b) Općina **Lovran**: Općinski N.O.O. još nije formiran. Tu se tek prodrlo i organiziralo nekoliko seoskih odbora. Narod ove općine je jako ustrašen jer ima domaćih špijuna, koje neće da odaje iz straha pred osvetom. Narod je privržen N.O.P., kojega u velikoj mjeri pomaže. Jači pokret opaža se u samom mjestu Lovran, jer i od tamo stižu velike pomoći za naš pokret. U Lovranu sada rade talijanske osnovne škole, dok po okolnim selima nema škola, a za sada i nema mogućnosti, da ih mi otvaramo.
- c) Općina **Mošćenice**: Ni ovdje još nije formiran općinski N.O.O. a do sada organizirana su samo 2 seoska NOO. U ovoj općini prilike su dosta loše. Tu se pojavila u selu Obrč nova banda što na račun partizana pljačka narod. Ovi se banditi do sada nisu mogli pohvatati iako su se poduzele mjere od strane N.O.V. Škola ne radi ni jedna, kao ni tečaj, a za sada je to i nemoguće. Na terenu kotara nalaze se drugovi školovani, koji bi se mogli, kad bi prošli kroz tečaj, upotrijebiti za prosvjetni rad:

⁵⁴ Prvobitno je stajalo »Konferenciju otvara povjerenik za prosvjetu Okružnog N.O.O. Buzet i predaje riječ drugu Koronić Anton.

⁵⁵ Riječ »Doro« dopisana je ispod precrtane riječi »Vlado«.

⁵⁶ Riječ »odbora« dopisana je iznad precrtane riječi »vlasti«.

⁵⁷ Riječ »opatice« dopisana je tintom iznad precrtanih riječi »časne sestre«.

Ančić Anton, učitelj star oko 48 godina sada živi u Opatiji, jer u talijanskim školama po Istri nije htio raditi. On ima dva sina Milojka i Dragana imaju talijanske škole, ali dobro vladaju hrvatskim jezikom. U Ičićima živi učiteljica Milka Martinčić, drugarica, Dr. Martinčić i još jedan mladi učitelj koji je tek završio tal(ijansku) učit(eljsku) školu ime mu se nezna, ali poznat je po nadimku »**Krajcar**«.

Referat povjerenika Kot. N.O.O. Buzet:

- a) Općinski NOO **Roč**: U ovoj općini organizirani su po svim selima N.O.O. i narod tjesno surađuje sa N.O.P. U par sela ove općine pod jakim utjecajem talijana, narod iako Hrvati, govori samo talijanski. Hrvatskog je govora nestalo u tim selima, u samoj općini ne rade nikakvi tečajevi ni škole, a uslovi za otvaranje ovih vrlo su povoljni. Jedino za sada se nebi još moglo raditi u samom mjestu ROČ. Tu živi učiteljica Zdenka koja radi u pokretu i povjerenik je Kotarskog NOO za prosvjetu, Željka studentica (slovenka), koja ima volju za rad na prosvjetnom polju i omladinka Dorica Pernić.⁵⁸
- b) Općinski NOO **Buzet**: Organizacija općinskog i svih seoskih odbora je provedena. Prilike za prosvjetni rad na teritoriju cijele općine vrlo su povoljne, osim samog Buzeta, gdje se nalaze fašisti. Sela Sv. Martin i Cunj traže učitelja. U samom Buzetu škole ne rade. Neki učitelj Hlapček uči tamošnje talijanske učiteljice hrvatski jezik, a svećenik katkada dođe u neka sela i uči ih vjeronauk. Na ovom terenu nalazi se omladinka Prodan Marija, koja bi se mogla upotrijebiti za prosvjetni rad.
- c) Općinski NOO **Štrped**: I općinski i seoski odbori su organizirani. Prilike za prosvjetni rad povoljne su i nekoja sela traže, kao Štrped, školu i učitelja. Isto tako i selo Mlun. U Pregari i Črnici drže škole svećenici bez odobrenja N.O.O., a narod šalje djecu u školu, jer je željan, da se uče na hrvatskom jeziku. I tu živi jedna omladinka Ljiljana iz sela Štrped, koja bi mogla raditi na prosvjetnom polju.

Referat povjerenika Kot. N.O.O. — Motovun:

- a) Općinski NOO — **Vrh**: organizacije su provedene po svim selima i uslovi za prosvjetni rad po svim selima su povoljni. Na teritoriju ove općine otvorena je škola u Vrhu, u kojoj radi omladinac Miloje Sirotić, srednjoškolac. U selu Račici drži školu svećenik.
- b) Općinski N.O.O. — **Sovinjak**: I ovdje provedene su organizacije seoskih i općinskog NOO, pa ni ovdje nema zapreka za rad na prosvjetnom polju. Na teritoriju ove općine na prosvjeti dosada nije ništa učinjeno. Ovdje se ne drže nikakvi tečajevi ni škole. Omladinke Ivančić Nerina i Sirotić Dora, žele raditi i mogle bi raditi po prosvjeti, kad bi prošle kroz kurs. Obe ove omladinke su iz sela Pračane.
- c) Općinski NOO — **Motovun**: Odbor je ove općine tek ovih dana ispostavljen, dočim na sela se još do sada nije došlo. Za sada prosvjetni je rad nemoguć.

⁵⁸ »i omladinka Dorica Pernić« ne piše u zapisniku kojega je izradio Anton Host. U zapisniku pisanom strojem taj tekst je dopisan tintom.

- d) Općina **Oprtalj**⁵⁹ tu još do danas nema nikakve organizacije, te o prosvjetnom radu nema ni govora.
U općinama pod c) i d) ne rade nikakve škole.

Referat povjerenika kot. N.O.O. — Kastav:

- a) Općinski NOO **Kastav**: Ovaj općinski NOO obuhvaća sav teritorij bivšeg kotara Kastav.⁶⁰ Organizacije NOO provedene su po svim selima, i prilike za prosvjetni rad veoma su povoljne. Na teritoriju ove općine nalazi se 25 učitelja i kvalificiranih nastavnika za srednje škole i to 19 učitelja pučkih škola i 6 nastavnika za srednje⁶¹ škole. Svi su ovi nastavnici do nedavna radili u školama koje je otvorio okupator (Povjereništvo za Sušak i Krk), a ovi ih i plaćaju. Kotarski NOO za Kastav dao je nalog da se sve škole zatvore i rad je stvarno stao u svim školama osim u Kastvu, Zametu i Pehlinu, gdje se nalazi okupatorska vojska. U Kastvu su otvorene i rade učiteljska škola, građanska škola ženska i muška stručna škola, te osnovna škola, dočim u Zametu i Pehlinu radi samo osnovna škola.

Popis svih učitelja i omladinaca srednjoškolaca dostaviti će se najhitnije. Učiteljstvo svih kastavskih škola nije saglasno sa odlukom Kotarskog NOO o zatvaranju škola iako ih je okupator otvorio. Ono garantuje da će u školama raditi u duhu N.O.P.-a i po našem nastavnom planu, jer ustaše i okupator ne vode nikakve kontrole nad školama. Kontrola N.O. vlasti nad svim tim školama također je nemoguća. Na Sušak došlo je nekoliko stotina ustaških školskih knjiga za osnovne škole, koje da bi se mogle upotrijebiti po školama s time, da se iz njih predhodno izbacii sve što je ustaško. Ni ovaj rad naše vlasti ne mogu kontrolirati.

- b) Općinski N.O.O. **Matulje**: Narod je organiziran i narodno oslobodilački odbori su provedeni, te su prilike za prosvjetni rad povoljne pogotovo po nekojim selima, gdje sam narod traži škole i učitelja. Škole nikakve ne rade i do sada nije ništa poduzeto ni sa koje strane. Iz ove općine koja je 25 godina bila pod Italijom, narod šalje svoju djecu u škole osnovne i srednje u Kastav.
- c) Općinski N.O.O. **Klana**: I ova je općina, kao i sela organizirana i sav narod sudjeluje u N.O.P.-u. Prilike su za otvaranje škola, a pogotovo za održavanje tečajeva povoljne, a i sam narod to traži. Za sada se ni u jednom mjestu ne drži ni škola ni tečajevi.
- d) Općina **Opatija**: Ovdje još nisu organizirani odbori ni općinski ni seoski, te su uslovi za prosvjetni rad bezizgledni. U samoj Opatiji rade talijanske škole i to osnovne i gimnazija, dočim po drugim selima ove općine prosvjetni je rad mrtav.

⁵⁹ U originalu stoji »Portole«, a u primjerku zapisnika pisanog strojem iznad precrtanog talijanskog naziva »Portole« dopisan je hrvatski naziv »Oprtalj«, pa smo isti unijeli u ovaj zapisnik.

⁶⁰ Iza riječi »Kastav« u primjerku zapisnika pisanog strojem stajalo je »koji je pripadao bivšoj Jugoslaviji«, ali je taj dio teksta precrtan tintom.

⁶¹ Riječ »srednje« dopisana je iznad precrtane riječi »građanski«.

- Ad 3) Prelazi se na diskusiju po podnetim izvještajima i referatima kotarskih prosvjetnih povjerenika. Svestranim razmatranjem svih činjenica iznešenih u referatima donose se slijedeći zaključci:
- a) Mogućnost rada na prosvjetnom polju po svim kotarevima postoji, osim u kotaru Bujе.
 - b) Prvenstveno započeti sa prosvjetnim radom u Kotarskim N.O.O-ima Kras, Buzet i Motovun.
 - c) Započeti po općinama sa obučavanjem i upoznavanjem hrvatskog jezika na tečajevima za djecu i odrasle.
 - d) Sa omladincima i srednjoškolicima, koji su iznešeni u referatima i to: Gržalja Vazmoslav, Dorica Pernić, Željka, Sirotić Emilijo, Ivančić Nevina, Sirotić Dorica, Ljiljana i Šverko Slavica ima se čim prije održati kratki kurs, da ih osposobi za narodne učitelje i uputi u kotareve prema točki 2).
 - e) Pristupiti odmah sakupljanju podataka o školama i sakupljanju školskog materijala.
 - f) Izvršiti popis sve djece od 7 do 11 godina i to po školskim općinama, a posebno one od 12 do 15 godina.
 - g) Popisati učitelje, srednjoškolce i ostalu omladinu, koja bi se mogla uputiti na tečajeve za narodne učitelje.
 - h) Školama u Kastvu otvorenim po neprijatelju spriječiti daljnji rad, a nastavno osoblje (učitelje) mobilizirati i raspodijeliti na prosvjetni rad po Istri.
 - i) Sav prosvjetni rad, škole, tečajevi itd. koji do sada postoje mimo znanja N.O.O-a odmah obustaviti.

Ad 4) Jednoglasno i sa oduševljenjem primljen je prijedlog, da se sa prve prosvjetne konferencije u Istri pošalju pozdravni brzojavi Predsjedniku privremene vlade Jugoslavije drugu Josipu Brozu — Titi, ZAVNOH-u i AVNOJU.⁶²

Budući je dnevni red iscrpljen, konferencija je zaključena.

Zapisničar: Predsjednik Okružnog N.O.O.

Anton Host
prosvj. ref. Ok. N.O.O.

[6]
Okružni N.O.O. — Buzet⁶³

K Broj: sl
25. veljače 1944.

Izvještaj o prosvjetnim
prilikama u Okružnom N.O.O. Buzet.

⁶² Tekst poslatih brzojava nije sačuvan u prilogu zapisnika.

⁶³ HAP, Oblasni NOO za Istru broj 16/1944, rukopis, tinta, 3 lista, 5 stranica. Uz izvještaj nalazi se popratni dopis slijedećeg sadržaja:

Okružni N.O.O. za Buzet
Broj: sl

25. veljače 1944.
Izvještaj o prosvjetnim prilikama

Oblasnom N.O.O.
Odjel za prosvjetu
Istra

Zemaljskom antifašističkom vijeću
narodnog oslobođenja Hrvatske
Odjel za prosvjetu⁶⁴

Podnaša se drugarskom naslovu izvještaj o prosvjetnim prilikama na području Okružnog N.O.O.-a za Buzet.

1. Političke prilike za rad na prosvjetnom polju povoljne su u kotarevima Kastav, Kras, Buzet, Lovran i Motovun. Jedini kotar Buje ostao je još daleko, jer na području cijelog kotara ima za sada samo nekoliko seoskih N.O.O.-a.

Narod cijeloga Okruga, osim fašističkih gnijezda, vrlo je sklon N.O.P.-u. Upravo žudi za školama, jer je željan učiti svoj materinji jezik, te mnoga sela traže od N.O.O.-a prave narodne učitelje te otvaranje škola ili tečajeva. Narod je više sklon održavanju tečajeva za odrasle, jer za otvaranje škola sa redovitom obukom po nastavnom programu za sada je još dosta teško, obzirom na teror fašističkih bandi, koje su još rasute po mnogim istarskim mjestima. U mnogim mjestima narod je sam otvorio tečajeve, a poučavaju pismeni seljaci.⁶⁵ U ovim tečajevima djeca i odrasli, uglavnome omladina, uči čitanje i pisanje hrvatskog jezika, jer poznavanje materinjeg jezika vrlo je slabo, bolje reći nikakvo, osobito kod omladine napačene Istre.

2. a. Na ovom području N.O.O.-i nisu otvorili nijedne osnovne škole,⁶⁶ jer nisu imali nastavnog osoblja. Po nekim mjestima održavaju školu svećenici, ali ovo mimo odobrenja N.O.O.-a, a radili su još prije nego što su N.O.O.-i bili organizirani. Osim ovih škola otvorio je neprijatelj u Kastavštini sve osnovne škole, koje su radile prije rata, zatim građansku školu, mušku i žensku stručnu školu, te učiteljsku školu. Na ove škole postavio je domaće učiteljstvo, kojega i plaća. Povodom otvaranja ovih škola, Okružna prosvjetna konferencija za Buzet, održana dne 22. veljače o.g. donesla je slijedeći zaključak:

1. Spriječiti rad školama u Kastvu, koje su otvorene po neprijatelju, a učitelje mobilizirati i raspodijeliti na prosvjetni rad u Istri.

2. Sav prosvjetni rad, škole, tečajevi itd. koji do sada postoje, a otvoreni su mimo znanja N.O.O.-a, odmah obustaviti.

Dostavlja se drugarskom naslovu u prilogu izvještaj o prosvjetnim prilikama na teritoriju ovog okružnog N.O.O.

Moli se drugarski naslov, da uvidi teške prosvjetne prilike ovoga okruga, pa da sa svoje strane poradi na tome, da se dobije što veći broj prosvjetnih radnika.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Predsjednik:

Povjerenik za prosvjetu:
uz. Antun Host

⁶⁴ Na osnovi ovog izvještaja Oblasni NOO za Istru je 25. veljače 1944. godine pod brojem 17 poslao svoj izvještaj ZAVNOH-u, odnosno prosvjetnom odjelu ZAVNOH-a. Vidi: Tone Dobrila, Istarske kazališne družine u NOB. Građa za povijest, Rijeka 1971. dokument br. 1.

⁶⁵ Vidi dokument br. 4 i 5.

⁶⁶ 20. veljače 1944. prosvjetni referent Okružnog NOO za Buzet otvorio je školu u selu Sv. Donat kod Buzeta. Bila je to prva škola u Istri koju je otvorio Oblasni NOO za Istru.

Ovi su zaključci doneseni u pogledu Kastavskih škola i mimo toga, što su se nastavnici obvezali raditi po direktivama N.O.O.-a, jer navodno neprijatelj nad ovim školama ne vrši nikakve kontrole, ali kontrola njihova rada po N.O. vlastima nije moguća, a sama obaveza nije garancija. Bolje će biti, ako ovi srednjoškolci prođu kroz jedan naš kurs i na taj se način osposobe za prosvjetni rad u Istri.

U nekojim većim mjestima, gdje se nalazi okupatorska vojska, kao napr. Opatija, otvorene su talijanske osnovne škole, a u samoj Opatiji i talijanska gimnazija.

Podaci o školskim zgradama i školskoj djeci još se za sada ne mogu dostaviti, jer te podatke nije se još moglo prikupiti, a neće se moći sve dotle, dok općinski i kotarski N.O.O.-i ne budu imali svoje referente za prosvjetu. Takvih, koji bi bili sposobni za taj posao (učitelji) na teritoriju ovog Okružnog N.O.O.-a nema.

Sa znanjem i odobrenjem N.O.O.-a otvoren je prvi tečaj u kojem radi omladinac srednjoškolac Gržalja Vazmoslav. Ovaj tečaj pohađa 55 omladinaca i omladinki. O tečajevima što su ih organizirala i otvorila pojedina sela, Okružni N.O.O. nema nikakvih podataka.

b. Nastavnici sa stručnom spremom, koji aktivno rade na prosvjetnom polju ovog okruga jesu: Host Antun, kao referent Okružnog N.O.O.-a za Buzet, Čiković Franjo, član i povjerenik za prosvjetu Kotarskog N.O.O.-a Kastav i Zdenka⁶⁷ član i povjerenik Kotarskog N.O.O.-a Buzet. Drugih nastavnika uopće nema.

Prema podnesenim referatima na okružnoj prosvjetnoj konferenciji dana 22. veljače o.g. na ovom području ima 8 omladinaca i omladinki, koji bi se mogli upotrijebiti za prosvjetni rad. Zaključeno je, da se sa ovima održi kraći kurs, da se ih bar donekle osposobi za rad na prosvjetnom polju. Ovi omladinci pozvani su na prvi sastanak dana 28. veljače o.g. i odmah će se započeti sa kursom.⁶⁸ Kad stigne popis omladinaca iz Kastva, gdje srednjoškolaca ima vrlo mnogo, pozvat će se i ovi na kurs i razmjestiti po selima.

Za prosvjetne radnike u Istri mora se za sada uzimati samo čakavce, jer ovaj narod, koji kroz 25 godina nije čuo drugog jezika osim talijanskog, govori svojim dosta teškim dijalektom, te štokavca vrlo malo razumije. Potreba za nastavnicima je vrlo velika.

c. Okružni N.O.O. za Buzet formiran je tek 17. veljače⁶⁹ o.g. Povjerenik za prosvjetu kao i prosvjetni referent postoje.

Svi kotarski N.O.O.-i formirani su osim kotara Buje. Povjerenici za prosvjetu su postavljeni, a referenata nema ni jedan kotar. Jedino kotar Kastav i Buzet imaju povjerenika za prosvjetu stručno lice, koji su ujedno i referenti.

⁶⁷ Greblo.

⁶⁸ Kurs je otpočeo sa radom 6. ožujka 1944. godine u selu Klarićima kod Buzeta. Završio je s radom 21. ožujka 1944. Pohađalo ga je 12 omladinaca i omladinki i to: Vazmoslav Gržalja, Valentin Flora, Ljiljana Kajin, Milan Ivančić, Jelka Mikac, Danilo Mikolavčić, Valerija Mohoričić, Dorica Pernić, Miro Rušnjak, Milan Sirotić, Milica Širola i Estera Živković — opširnije vidi: Tone Crnobori, Preporod hrvatskog školstva u Istri za vrijeme narodnooslobodilačke borbe. Epoha 1963.

⁶⁹ Okružni NOO Buzet formiran je krajem 1943. godine. Početkom 1944. godine je rasformiran. Ovdje je riječ o njegovom ponovnom formiranju. U drugim dokumentima navodi se 16. veljače 1944. kao datum osnivanja. O tome opširnije vidi u: Dražen Vlahov, Okružni NOO za Buzet, n. dj.

Kotarski N.O.O. — Kastav, organiziran je prije svih u Istri. Općinski N.O.O.-i postoje za Kastav, Klanu i Matulje, dočim ga nema još Opatija. Seoski N.O.O.-i postoje po svim selima organiziranih općina.

Kotarski N.O.O. — Kras ima po svim selima i općinama N.O.O.-e. Iscrpnijih podataka o ovom kotaru još nema.

Kotarski N.O.O. — Buzet ima N.O.O.-e po svim općinama (Roč, Buzet i Štrped). U svim selima postoje seoski N.O.O.-i.

Kotarski N.O.O. Motovun: organizirana su samo dva općinska N.O.O.-a (Vrh i Sovinjak) sa svim seoskim odborima. Ovih je dana postavljen opć. N.O.O. Motovun, dočim općina Portule,⁷⁰ kao i sela ove posljednje dvije općine nemaju N.O.O.-a.

Kotarski N.O.O. Lovran ima postavljen samo općinski N.O.O. Veprinac— —Poljane sa svim seoskim N.O.O.-ima, dočim u općini Lovran i Mošćenice nema N.O.O.-a osim u nekojim selima.

Kotar Buje do danas ima samo nekoliko seoskih N.O.O.-a.

Seoski prosvjetni odbori nisu postavljeni niti su održavane prosvjetne konferencije, jer se sa prosvjetnim radom tek započelo. Od prosvjetnih konferencija održana je dana 22. veljače o.g. prva i to okružna prosvjetna konferencija, na kojoj su bili zastupani svi kotarevi osim Krasa.

3. O nastavi za sada u ovom okrugu ne može se ništa reći, jer se nije radilo, niti će se moći govoriti, dok se ne dobije na teren veći broj nastavnika.

4. Kada bi škole postojale tj. kad bi bilo nastavnog osoblja, materijalno snabdjevanje škola i nastavnika ne bi predstavljalo nikakvu prepreku, jer je sav narod vrlo sklon N.O.P.-u i ne žali ni truda ni žrtava. Prilike za prosvjetni rad povoljne su u svakom pogledu.

5. Stambene prilike za nastavnike, kada bi ih i bilo, pružile bi se prema današnjim mogućnostima i obzirom na vrijeme u kojem živimo. Hrana bi bila vrlo dobra, dočim sa odijevanjem bilo bi malo teže.

Bolesti nema, jer je kraj vrlo zdrav.

6. O nedostacima u radu također se ne može govoriti, jer se nije do sada radilo, no kad bi bilo radne snage dalo bi se raditi, jer drugih smetnja nema, osim kad se fašističke rulje zaletu u koje selo, ali i to se dešava vrlo rijetko.

7. Prosvjetni rad moći će se u ovom Okrugu razvijati samo onda, ako bude nastavnog kadra. Omladinci koji su predviđeni za kurs, dobit će upute kao i program rada na samom kursu. Sa raspoloživim osobljem, koje se bude usavršavalo na kursevima, moći će se održavati samo tečajevi i to tako, da se u svaku općinu pošalje barem jedan prosvjetni radnik, koji bi morao prodrijeti u svako selo, pa makar jedanput sedmično.

Kako je već naprijed spomenuto, prilike za prosvjetni rad u ovom Okrugu uglavnome su povoljne, pa se apelira na drugarski naslov, da nastoji

⁷⁰ Portole — Oprtalj.

prikupiti što veći broj prosvjetnih radnika, prvenstveno čakavaca i uputiti ih u Istru. Okružni N.O.O. za Hrvatsko Primorje imat će ovakvih dosta.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Za⁷¹

Predsjednik:

Korenić Antun⁷²

Povjerenik za prosvjetu:

uz. Antun Host

[7]

Oblasni Komitet K.P.H.⁷³

za Istru 27. V 1944.

Drugarskom Oblasnom N.O.O.

za Istru

Dragi drugovi!

Upućujemo vam slijedeće drugove sa karakteristikama, koji su poslani iz Zavrnoha za kult(urno) prosvjetni rad u Istru.⁷⁴

Drugarica Slani⁷⁵ kako ćete videti iz njenih karakteristika spremna je ima dosta iskustva pa se možete u svemu na nju osloniti.

M. P.⁷⁶

Drugarski pozdrav

Lovro⁷⁷

S. F. S. N.

[8]

1. VI 44.⁷⁸

Druže Toniću,⁷⁹

Prema Tvom dopisu drug Host upućuje se na vaš centar. Mi smo danas imali okruž(nu) prosvjet(etnu) konferenciju. Jako mi je žao da nisi na konferenciju uputio drugaricu Slani⁸⁰ i Ravnić⁸¹ — i ostale koji su došli. Bilo bi korisno i za nas a i za njih. Selo gdje smo držali konferenciju dočekalo nas je vrlo lijepo. Sva je soba bila prepuna bagremovog cvijeća, a narod je također prisustvovao konferenciji. Večeras kazališna grupa drži priredbu — zajedno će se držati i miting.⁸² Bio je i Antić na konferenciji. Drug Motika⁸³ nije bio jer je išao na vrlo važan sastanak sa **dekanom**.⁸⁴ Za žetvu sam učinio predradnje. Plan je tu — a... sad na djelo. Sutra idem za Labin.

⁷¹ Dopisano crnom tintom.

⁷² Potpis crnom tintom.

⁷³ HAP, PO, 1944. V 27.

⁷⁴ Iz dopisa ZAVNOH-a, predsjedništvo br. 381/44 od 16. V 1944, koji se nalazi u prilogu vidi se da su u Istru bili poslani Marijan Buzdan, Ante Modrušan i Dušan Brus. Tu se nalazi i pismo (karakteristika) Josipa Šestana pa se može zaključiti da se ovdje misli i na njega.

⁷⁵ Darinka Slani.

⁷⁶ Pečat okrugla oblika sa natpisom »Oblasni komitet K.P.H. za Istru« s petokrakom zvijezdom sa srpom i čekićem u sredini.

⁷⁷ Milenić Silvo.

⁷⁸ HAP, Obl. NOO za Istru, rukopis tinta, 1 l.

⁷⁹ Ante Cerovac, tajnik Obl. NOO za Istru.

⁸⁰ Darinko Slani.

⁸¹ Štefanija Ravnić.

⁸² U Milotskom Bregu iste večeri Kazališna družina Ok. NOO za Pazin održala je kulturno-umjetnički program kojega je pratilo oko 180 ljudi. (D. Vlahov, Ok. NOO za Pazin, n. dj.).

⁸³ Motika Ivan.

⁸⁴ Podvučeno u originalu.

Druga Hosta s obzirom na situaciju u okrugu Buzet postavite prema donešenom zaključku za okruž(nog) prosvj(etnog) refer(enta) u Buzet. Ostalo će Vam ispričati Host.

Zdravstvuj!
Pozdravi ostale drugove

SF SN!

Drug(arski) pozdrav
Vlado⁸⁵

[9]

Okružni NOO Pazin
Prosvjetni odio
Dne, 3. VI 1944.

Izveštaj⁸⁶

Dne 1. VI 44, održano je Okružno prosvjetno savjetovanje na kojem su prisustvovali: 1) od strane Obl. NOO-a drug Vlado;⁸⁷ 2) od strane Okružnog NOO-a Velić Ivan te prosvjetni okružni referent Host Anton; 3) od strane Kot. NOO-a Labin drug Prodan Anton te prosvjetni kotarski referent Brozović Slavko; 4) od strane Kot. NOO-a Čepić kotarski prosvjetni referent Sirola Davorka; 5) od strane Kot. NOO-a Pazin drug Čule Viktor; 6) učiteljice Raner Katija i Babić Milka. Savjetovanje održalo se je slijedećim dnevnim redom:

- 1) Politička situacija
- 2) Izveštaj kotarskih delegata
- 3) Diskusija po izvještajima
- 4) Plan za budući rad
- 5) Razno

I. Politička situacija:

Pretresena je politička situacija po raznim frontima i državama i dokazano kako Hitlerova vojska neće moći izdržati ofenzivu koja je već pripremljena na svim frontima za zadati smrtni udarac Hitlerovoj Njemački. Pretresena je isto situacija u Jugoslaviji i dokazano kako narod samo u borbi je mogao da se spasi od propasti koju mu je bio Hitler pripremio u sporazumu sa raznim izrodima jugoslavenskog naroda, i kako je bio i jest još danas jugoslavenski narod⁸⁸ primjer svim rodoljubivim narodima Evrope u borbi protiv fašizma.

Iza toga se je dokazalo kakove su bile škole u Istri za 25 godina fašizma i cilj tih formalističkih škola. Za 25 godina u Istri su imali pravo samo

⁸⁵ Vlado Hreljanović.

⁸⁶ HAP, Oblasni NOO za Istru, PO 1944. VI 3. strojopis, 2 lista.

⁸⁷ Hreljanović.

⁸⁸ »Jugoslavenskih naroda« dopisano tintom iznad teksta.

talijanski učitelji i tako je hrvatski narod ostao bez svojih učitelja i zato je naš najprvi zadatak da izgradimo najhitnije veliki broj narodnih učitelja koji će moći da pruže našoj djeci odmah veliku pomoć u prosvjeti.

Već danas dok se još ruši ono staro mi smo počeli graditi ono novo za budućnost našega naroda koji još nikada nije imao nikakove slobode nego je uvijek i na sve načine bio proganjan i potlačen.

II. Izvještaj Kotarskih delegata

a) Kotar Labin: Na Kotaru ima 56 školskih zgrada: 15 javnih i 41 privatnih 11 javnih škola i 1 privatna su popaljene i 4 javne i 1 privatna se nalaze u neprijateljskim garnizonima tako da ostane na raspolaganju NOO-a samo 39 školskih zgrada privatnih sa 61 učionu.

Broj djece za školu 1854. 937 muških i 917 ženski, nijesu uključena djeca iz mjesta Labin i Raša.

Pod neprijateljskom upravom funkcioniraju 2 škole: u Labinu i Raši. Fašisti su u 25 godina učinili na ovom Kotaru 2 školske zgrade.

Za sada je mogućan rad u 16 školskih zgrada. Učitelja nema nego 4 narodna.

b) Kotar Čepić: Na Kotaru ima 24 škola najviše privatnih. 2 javne škole su zapaljene i 1 se nalazi u neprijateljskom garnizonu i tako ustane na raspolaganju NOO-a 21 školskih zgrada. Ne funkcionira niti jedna škola. Mogućan je rad u 16 škola. Na Kotaru ima samo 3 narodne učiteljice. Broj djece oko 600.⁸⁹

c) Kotar Pazin: Na Kotaru ima 30 škola od kojih je 8 javnih spaljeno. Za sada je mogućan rad u 6 škola. 3 škole se nalaze u neprijateljskim garnizonima tako da NOO ima na raspolaganju 13 školskih zgrada. Za sada je na našu raspolagu jedna sama učiteljica (narodna). Broj djece 1469.⁹⁰

Iz Kotareva Poreča i Tinjana nijesu dolazili delegati na savjetovanje jer je neprijatelj sa njegovim Krstarenjem i zasjedama onemogućio kretanje.

Ne zna se zašto nije došao na savjetovanje drug Cvečić Dinko, član Kot. NOO-a Čepić, zadužen po prosvjeti; on je rekao drugarici Širola da nije obavješten i ona mu je rekla da treba da dolazi i on obećao joj je da će doći i sada će se ispitat zašto nije došao.

III. Diskusija po izvještajima.

a) Kotar Labin: U prvom redu se je gledalo kako pomoći ovom narodu da se nauči dobro govoriti hrvatski jezik jer dialekt labinjanski je pola talijanski i pola hrvatski. Zaključilo se je da će se izdavati radio-vijesti na hrvatskom jeziku i davati hrvatskom narodu samo hrvatsku štampu. Već do sada se je bilo počelo učiti odbornike i druge riječi nepoznate narodu i već sada opaža se da ovaj rad je imao svoj plod. Hrvatska štampa i mitinzi su koristili mnogo za poboljšati jezik na Labinu toliko da na svakom koraku se opaža napredak. Iz druge strane će se poslati na ovaj Kotar narodne učiteljice iz drugih Kotareva koje će u isto vrijeme održavati odbornicima (prosvjetne) kulturne sastanke, na kojima će im tumačiti jezik.

⁸⁹ Riječi »Broj djece oko 600« dopisano tintom.

⁹⁰ Riječi »broj djece 1469« dopisano tintom.

Narodne učiteljice iz Labina će imati jedan pre-učiteljski kurs na kojemu će se ih učiti samo izgovaranje i riječi hrvatskog jezika.

b) Kotar Čepić: Na ovom Kotaru se govori bolje hrvatski jezik ali općina Šušnjeвица ima samo takozvane Ćiribirce (neke romunjske cigane) koji nemaju nikakve nacionalne svijesti. Za njih je isto govoriti talijanski ili hrvatski. Svakako nekoji starci govore da bi trebalo da im se da njihovu školu i to za sada nam je nemoguće. Ovaj narod je kao divlji i nikako se ga nemože vezati uz naš pokret. Ćiribirska djeca razume hrvatski jezik ali u školi ne odgovaraju ili neznaju odgovoriti. Ostali narod je sasvim drukči.

c) Kotar Pazin: narod na ovom Kotaru govori dobro i dobro razumje hrvatski jezik.

d), e) Tinjan i Poreč: narod govori dobro hrvatski jezik.

IV. Plan za budući rad:

Drug Host Anton će za nekoliko vremena ići na okrug Buzet za prosvjetnog referenta od kuda će se poslije nekoliko vratiti.

Drug Brozović će za sada biti referent Okružni za Pazin, i će održati učiteljski kurs.

Drugarica Širola i drugarica Raner će ostati sa Brozovićem za mu pomoći na kursu.

Narodne učiteljice Kirsic Pierina, Lacinović Anđelina, Brezac Marija i Verbanac Pierina će ići iz Kotara Labina na Kotar Pazin gdje će otvoriti narodne škole.

Narodne učiteljice: Babić Milka, Verbanac Pierina i Kružila Milka će ići iz Kot. Čepić na Kotar Labina gdje će otvoriti narodne škole.

Narodna učiteljica Turković Slavica će za sada ostati na raspolaganju kot. AFŽ-ea Pazin.

Će se pozvati 15 drugarica od kotareva Tinjan i Poreč na učiteljski kurs koji će se održati na teritoriju izvan ovih dviju kotareva.

V. Razno.

Za narodne učiteljice i za razne učiteljske kurseve Kot. NOO-i će slati po jedan primjer svake štampe koju bude primio.

Okružni prosvjetni referent će izvaditi iz štampe materijal za nauku i slat će ga kotarskim referentima.

U narodnoj školi će se učiti za sada početnica, računi i pjesme.

Djecu će se učiti: I. i II. skupa III—IV razred isto skupa ali će biti razdvojeni od I. i II. razreda jer će se brže razvijati njihov program.

Pozvati će se odbornike neka budu pružili svaku pomoć narodnim učiteljima i neka im budu dizali autoritet.

Narodne učiteljice će održavati večernje i nedjeljne tečajeve na hrvatskom jeziku.

Smrt fašizmu — sloboda narodu

Pročelnik:
Velić Ivan⁹¹

⁹¹ Potpis tintom.

Izveštaj o prosvjetnim prilikama u Istri do danas.⁹²

I. Neprijateljska 6. ofenziva u mjesecu listopadu prošle god. nije pošte-dila ni Istre. Posljedica ove ofenzive je sve jači priliv Istrana Hrvata u NOV. Osnivaju se odredi čete, pa bataljoni i napokon brigade. Ni talijanski narod u Istri nije ostao skrštenih ruku pa se uporedo s hrvatskim četama osnivaju i Talijanske.

U prvim danima oslobođenja Istre, narod se je sav organizirao. Svako selo ima svoje NOO-e, i antifašističke organizacije. Uza svu privrženost naroda NOP-u i NOV-i u prvim danima nije se moglo pristupiti organizaciji školstva, a prvi i glavni razlog tome bio je nedostatak učiteljskog kadra. U to vrijeme u Istri nije bilo baš ni jednoga našeg učitelja, i ako je gotovo svako pa i najmanje selo za fašističke Italije imalo školu, ali u tim školama bili su učitelji fašiste sa jednim zadatkom, odnarođivanje svega što je di-salo hrvatski, slovenski. Padom fašizma nestalo je i tih učitelja. Narod od-mah uviđa potrebu škole, ali naši niži NOO-i u tome nisu mogli pomoći, te su u mnogim selima naročito u kotaru Kras gdje je narod bio najčvršće povezan i organiziran S.NO.O, vlastitom inicijativom stvarali su škole.⁹³ No to i nemožemo nazvati našim školama. Tu su se okupljala i djeca i omla-dina oko nekoga druga, koji još pred 30 do 40 godina svršio Ćirilo-Methodsku osnovnu školu te je ipak znao hrvatski čitati i pisati. Glavni predmet bio je učenje abecede i čitanje štampe.

Tek početkom veljače ove godine dolazi u Istru prvi učitelj⁹⁴ sa zadatkom da se pokrene pitanje školstva i prosvjete. Tada se još u opće nije moglo ni izdaleka vidjeti da li se što radi, koliko i da li postoje uslovi za rad. Oko 20. II formiran je prvi Okružni NOO Buzet⁹⁵ te se u tom okrugu prvenstveno pokrenulo pitanje školstva. Već 22. II sazvana je okružna prosvjetna konferencija za Buzet kojoj su prisustvovali svi pročelnici kotarskih NOO-a, zaduženi po prosvjeti,⁹⁶ jedan član Okružnog NOO-a Buzet, sa prosvjetnim referentom i član Oblasnog NOO-a. Ukazala se je velika potreba učiteljskog kadra, koji nismo mogli nikako namaknuti, te se je došlo do zaključka, da ovaj kadar moramo sami stvarati što kraćim kursovima. Od-mah potom pristupilo se je sa prikupljanjem omladine za taj kurs, koji

⁹² AIHRPH, Oblasni NOO za Istru, PO 1944. VIII 2. strojopis, 3 lista. U gor-njem lijevom uglu nalazi se datum 7. VI 44, a ispod njega dopisan tekst »Izveštaj A. Hosta«, te četvrtasti pečat »Muzej narodne revolucije Zagreb« i »Inv. 1042/I«. U desnom gornjem uglu dopisano je tintom »Primljeno 2. VIII, br. 339«. U istom uglu nalazi se četverokutni pečat s natpisom »Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske — Zagreb«. Original pisan olovkom nismo uspjeli pronaći (vidi dokument br. 11). Prilikom prijepisa izvještaja u kancelariji ZAVNOH-a naprav-ljeno je dosta pogrešaka osobito u pisanju imena. Očite greške smo ispravili.

⁹³ Vidi dokument broj 5.

⁹⁴ Anton Host, pisac ovog izvještaja. Vidi dokument broj 1.

⁹⁵ Riječ »Buzet« napisana je tintom. Vidi bilješku br. 7 uz dokument br. 6.

⁹⁶ Konferenciji nije prisustvovao predstavnik kotarskog NOO Kras, a kotar-ski NOO Buje još nije bio formiran. Vidi dokument br. 5.

je početkom mjeseca ožujka započeo sa 12 kursista a trajao je 15 dana.⁹⁷ Početkom mjeseca ožujka u Istru došlo je stručno učiteljsko lice drugarica Jelka Rolih, koja je prvih dana radila kao predavač na kursu. Po svršetku ovoga kursa svi kursisti polazili su na teren i svaki je bio zadužen sa prosvjetnim radom u jednoj općini. Obuhvatili smo kotar Lovran, Kras, Buzet i Kastav⁹⁸ jer u kotar Buje se još nije prodrlo. Ovi učitelji započeli su s radom i to sa mnogo volje i počeli su od njih stizavati i izvještaji o radu. Bili su zadovoljni i oni i sela. Nadzor nad njima nije se vršio niti su mogli biti upućivani, jer dva učiteljska lica sa kojima se raspolagalo bila su zaposlena na drugom kursu koji je započeo radom pod konac ožujka.⁹⁹ Ovaj kurs nije se mogao dovršit uslijed svakodnevnih neprijateljskih upada te je bio raspušten. Baš u to vrijeme prilike za rad na prosvjetnom polju postaju sve teže. Gotovo su se svi oni radnici razbježali. Jednoga su banditi ubili, a jednu su drugaricu odveli, tako da je rad u kotaru Buzet i Motovun prilično zapeo. U kotaru Kras koji je u svakom pogledu najbolji ipak se radilo, a da svi učitelji ostanu na okupu, i da ne budu bez nadzora i uputa postavljena je drugarica Rolih za kotarskog referenta u Krasu. Tu su se održavale konferencije i rad se je vrlo lijepo razvijao, i ako su prilike za prosvjetni rad postajale iz dana u dan sve teže. U kotaru Kras radilo se je gotovo u svim školama, dočim u kotaru Buzet i Motovun radilo je po nekoliko škola, a tako i u kotaru Kastav i Lovran.

Početak travnja počelo se je sa prosvjetnim radom prodirati u okrug Pazin, gdje je do toga vremena još sve mirovalo. Okružni referent okruga Buzet upućen je u Pazin,¹⁰⁰ gdje je organizirao opet jedan kurs, a za prosvjetnog referenta za okrug Buzet dodjeljena je drugarica Rolih. Sada opet ni jedan kotar nema prosvjetnog referenta. U Istru dolaze tri učitelja, Širola Davorka, Žmak Pero i Brozović Slavko. Host i Žmak zaduženi su radom na kursu u Pazinu, Širola radi na kotaru Čepić, a Brozović na kotaru Labin. U to vrijeme dolazi do jačeg rastrelamenta¹⁰¹ kojim je bila pogođena čitava Istra a najviše kotar Kras, Lovran i Kastav, tako da je po svuda stao prosvjetni rad. Tu nam nestaje posljednje radnice u Kotaru Buzet, koju su Nijemci odveli, Motovun od straha prestane sa svakim radom, a Kras se razbježao. Drugarica Rolih oboli kao i drug Milan¹⁰². u Goricama, drugarica Jelka iz Boljuna odustane od svakog rada radi neviđenog straha. Na Krasu ostane jedino drugarica Estera,¹⁰³ koja je nastavila sa radom. Posljednjih dana ponovno je Kras oživio i započelo se je sa radom.

⁹⁷ Vidi bilješku br. 6 uz dokument br. 6.

⁹⁸ Riječ »Kastav« napisana je tintom.

⁹⁹ Drugi kurs započeo je sa radom također u Klarićima odakle je preselio na Vrh. Vidi: Tone Crnbori, n. dj., str. 34.

¹⁰⁰ Na sjednici Oblasnog NOO za Istru održanoj od 21. do 23. travnja 1944. godine Antun Host imenovan je za prosvjetnog referenta za Pazin, sa zadatkom da pokrene prosvjetni rad na okrugu. Pod njegovim rukovodstvom započeo je s radom i treći učiteljski tečaj u Katunu pod Učkom 10. svibnja 1944. U toku rada premješten je u Orič, gdje je završio s radom 24. svibnja 1944.

¹⁰¹ U dokumentu stoji »raštrdamenta« što je očito štamparska greška.

¹⁰² Milan Ivančić.

¹⁰³ Estera Žiković.

II. Od svih učitelja koji su završili kurs sada još raspolažemo:

Kotar Kras: drugarica Estera Žiković

Kotar Lovran: drug Miro¹⁰⁴

Kotar Motovun: drug Sirotić Milan drugarica Nerina¹⁰⁵ i drugarica Dorica.¹⁰⁶

Kotar Buzet nema nikoga.

U okrugu Pazin sada je otvoren opet 15 dnevni kurs na kojem rade kao predavači drug Brozović¹⁰⁷ i drugarica Širola.¹⁰⁸ Broj polaznika nije saznat.

Prvi kurs u Okrugu Buzet polazilo je 12 drugarica. Jedna je odmah na početku odbila, tri nisu pokazale dovoljno uspijeha, te se za rad može upotrebiti svega 8 drugarica koje su i raspoređene po kotaru Labin i Pazin.

Po završenom prosvj. kursu t.j. koncem mjeseca svibnja postavljen je drug **Žmak** prosvjetnim referentom za Okrug Pula, drug Host vraća se u Okrug Buzet, a na Okrug Pazin privremeno je postavljen drug Brozović,

Mogućnost za prosvjetni rad postoji:

1. Okrug Buzet:

- a) Kotar Kastav
- b) „ Opatija
- c) „ Kras
- d) „ Buzet
- e) „ Motovun

U Kotarevima Buje i Umag¹⁰⁹ rad je nemoguć a za kotar Lovran nisu poznate prilike, jer izvještaja nema a i sam kotar je nedavno formiran.

2. Okrug Pazin:

- a) Kotar Čepić
- b) „ Labin
- c) „ Pazin

U kotarevima Poreč i Tinjan svaki rad na prosvjetnom polju za sad nemoguć uslijed silne špijunaže i stalnog neprijateljskog napadanja.

3. Okrug Pula

Iz ovog Okruga nema još nikakvih podataka.

Okrug Buzet

Broj škola i tečajeva sada nije poznat, kao ni broj učenika. Školske zgrade su uglavnom privatne kuće, koje su u dosta lošem stanju. Koliko je tečajeva otvoreno isto nije poznato jer je posljednji poremetio sav prosvjetni rad. Podaci u Okrugu Buzet ponovno se moraju prikupljati, jer su svi propali.

¹⁰⁴ Miro Rušnjak.

¹⁰⁵ Nevenka Ivančić, vidi dok. br. 5.

¹⁰⁶ Dorica Pernić.

¹⁰⁷ Slavko Brozović.

¹⁰⁸ Širola Davorka.

¹⁰⁹ Riječ »Umag« ispuštena je iz teksta prilikom prepisivanja.

Nastavnici sa stručnom spremom dva.
Nastavnici bez stručne spreme pet.

Okrug Pazin

Stanje školskih zgrada kao i u Okrugu Buzet. Broj djece prikupljen je samo u nekim mjestima. Točan se broj nije mogao pokupiti jer su ovdje vrlo gusti neprijateljski garnizoni. U ovom okrugu može se sada raditi u tri kotara i to u 34 škole. Nastavnici sa kojima se raspolaže jesu:

sa stručnom spremom: Brozović Slavko, Širola Davorka
bez stručne spreme (kurs): osam drugarica.

Okrug Pula

nije ništa poznato. Tamo se nalazi drug Žmak Pero kao stručno lice.

U ovom izvještaju nisu spomenuti novo nadošli nastavnici, posljednjih dana.

III. **Nastava** — Nastavnici koji rade po školama upoznati su sa nastavnim planom i programom. No kako ga provode u dijelo do sada se nije moglo primjetiti nigdje osim u Kotaru Kras koji je imao prosvjetnog referenta. Knjiga, priručnika i učila nema nikakvih.

IV. Škole su do sada dobile vrlo malo. U nekoje škole poslano je nekoliko pisanaka za najsiromašniju djecu. Dobilo se je i nekoliko knjiga starih ali to još nije podjeljeno.

Djeca se hrane kod svojih kuća a nastavnici ili u kuhinji koje ustanove ako je blizu ili pak po selu i to u svakoj kući po jednu sedmicu. Od obuće i odjeće nije nitko ništa dobio, jer nije bilo potrebe.

V. Zdravstveno stanje i djece i nastavnika je dobro. Osim svraba druge epidemije nije bilo.

VI. Nedostataka u radu ima dosta. Glavni je nedostatak pomanjkanje stručnog nastavničkog kadra. Narodni učitelji koji su svršili kurs i nalaze se na terenu trebaju stalnih uputa i kontrole. Sa njima treba unaprijed prolaziti čitavo gradivo i davati im metodičke upute. Ovo se može postići samo onda ako svaki kotar bude imao jedno stručno lice t.j. kada svaki kotar bude imao prosvjetnog referenta koji jedino može biti u stalnom dodiru sa svim prosvjetnim radnicima.

Veliki strah roditelja pred bandom radi čestih upada mnogo otežava prosvjetni rad, tako da se ovi mladi prosvjetni radnici često puta nemogu snaći, a kako je napred spomenuto nemaju se na koga obratiti, tražiti uputa ni savjeta.

Osim toga veliki je nedostatak u pomanjkanju učila, knjiga i svih nastavnih sredstava. Obilaskom Talijanskih škola nisu se našla baš nikakova učila jer talijanske škole nisu ih ni imala. Od svih pomagala i nastavnih sredstava, moglo se u školi naći samo nekoliko geografskih karata Italije, Istočne Afrike, a vrlo rijetko kartu Evrope.

VII. Za budući rad u Istri prvenstveno bilo bi osposobiti toliko kadra da se barem jedno na kursu osposobljenog učitelja postavi na općinu. Ove učitelje ne bi valjalo zaduživati sa radom samo u jednoj školi i tako ga vezati samo za jedno mjesto. Ovim bi učiteljima stvorio u dužnost održavanje tečajeva za nepismene po čitavoj općini, pa makar i samo po jedanput sedmično u pojedinom selu, ali bi ipak radom bila obuhvaćena čitava općina

i prema tome sav teritorij. Ovi bi se tečajevi sa onima¹¹⁰ koji znaju samo talijanski držali na večer ili blagdanom, a uz ovaj rad sakupljali bi učitelji podatke po selima čitave općine i školama o broju djece po pojedinim školskim općinama te o svemu što je potrebno znati i držati u vidu za otvaranje redovitih osnovnih škola, kad se za to bude pružila prilika. Pogotovo bi ovaj rad bio potreban sada u ovim ljetnim mjesecima kad će i ovako rad sa djecom biti nemoguć. Pokazalo se je u praksi da je polazak škole po djeci vrlo slab, jer uslijed čestih špijunaža, a onda i upada neprijatelja, kod roditelja vlada neopisiv strah, a s druge pak strane, interesa omladine za učenje hrvatskog jezika je vrlo velik. Baš radi ovoga težište rada prebaciti na omladinu.

Mišljenja sam da bi se sa ovim radom odmah započelo, učiteljima dati ono najpotrebnije znanje kratkim kursovima, u ovom opsegu, koliko bi bilo potrebno za izvršenje napred izloženog posla.

Postavljanjem učitelja po općinama i prikupljanjem podataka dobiti će se jasnu sliku o školstvu u Istri i na ovaj način bit će pripremljen teren za onaj dan kad se škole budu mogle nesmetano otvarati. Prema ovako skupljenim podacima o broju djece po pojedinim selima koja sačinjavaju jednu školsku općinu, o broju i stanju školskih zgrada i namještaja u njima uvidit će se potreba kadra, kojega sigurno neće biti dovoljan broj, ali ono što bude moći će se pravilno napraviti.

[11]

Oblasni NOO za Istru
Prosvjetni odio¹¹¹
Broj: 7

16 — 6 — 44

Prosvjetnom odjelu
Zavnoha

Šaljemo vam izvještaj o prosvjetnim prilikama u Istri. Izvještaj je pisao¹¹² drug Antun Host, a izneo ga na sastanku održanom 9. juna o.g. Sastanku su prisustvovali drugovi tajnik Oblasnog NOO-a za Istru Cerovac, član Oblasnog NOO Diminić,¹¹³ drug Host kao učitelj koji najbolje poznaje prosvjetne prilike i drugarica Slani. O planu rada javit ćemo jednim novim izvještajem. Jučer je primila dužnost pročelnika prosvjetnog odjela drugarica Ravnić Stefanija, tako je sada formiran Oblasni Prosvjetni odio.

Šaljemo original izvještaja, a prepis koji je nešto izmjenjen ostaje u našoj arhivi. Prilike su bile takve da je izvještaj moga pisati olovkom.

S.f.s.n.

¹¹⁰ Riječ »onima« dopisana je tintom.

¹¹¹ HAP, Oblasni NOO, PO br. 7 rukopis, tinta, 1 list, bez potpisa.

¹¹² Između riječi »izvještaj je« i »pisao« nalazi se precrtano »pisan za sastanak koji«.

¹¹³ Dušan Diminić.

DOCUMENTI PER LA STORIA DELL'INSEGNAMENTO PARTIGIANO IN ISTRIA

In Istria dopo la capitolazione dell'Italia e dopo l'inizio dell'insurrezione popolare nel settembre del 1943 il potere fascista »de facto« cessò di esistere. Esso fu assunto dai comitati popolari di liberazione.

Dopo la risoluzione del Comitato popolare di liberazione circondariale per l'Istria del 13 settembre 1943 con la quale l'Istria si separava dall'Italia e veniva annessa alla Croazia, si crearono i presupposti per un più rapido e generale collegamento del Movimento popolare di liberazione dell'Istria con la Lotta popolare di liberazione della Croazia e conseguentemente della Jugoslavia.

Si formavano così anche le premesse reali per la ricostituzione delle istituzioni scolastiche croate in Istria.

A causa del pluriennale divieto dell'uso della madrelingua, delle persecuzioni degli intellettuali croati e della politica di snazionalizzazione, il ripristino dell'insegnamento croato in Istria era un problema politico particolarmente importante. L'autore pubblica una parte dei documenti da lui scelti del periodo della LPL che testimoniano gli sforzi fatti dagli attivisti del MPL per ricostituire in breve tempo ed in modo completo ed efficace la rete scolastica. Questi atti documentano non solo il diffondersi del Movimento, ma altresì la maturazione dei suoi partecipanti, cioè il formarsi di una nuova generazione che contrappone alla politica dell'odio nazionale e dell'intolleranza fra Croati ed Italiani l'idea della fratellanza e dell'unità come garanzia di un futuro migliore.

La pubblicazione di questi documenti continuerà nel prossimo »Vjesnik«.